

Anna Krochmal

Naczelnia Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa
<https://orcid.org/0000-0001-6029-5945>

POCZĄTKI POLSKI NIEPODLEGŁEJ W ŚWIETLE SPUŚCIZNY DOKUMENTACYJNEJ IGNACEGO JANA PADEREWSKIEGO

Ignacy Jan Paderewski (1860–1941), jeden z twórców polskiej niepodległości, wybitny pianista, polityk i mąż stanu pozostawił po sobie bezcenną spuściznę dokumentacyjną. Stanowi ona jedno z najobszerniejszych i lepiej zachowanych, choć przechowywanych w dużym rozproszeniu, archiwów osobistych postaci tej rangi. Składają się na nią materiały o charakterze biograficznym, przede wszystkim dokumenty, z niemal sześćdziesięcioletniej aktywności artystycznej, politycznej i dyplomatycznej Paderewskiego. Niezwykłą cechą charakteru światowej sławy artysty było jego zamiłowanie do ciągłego zdobywania wiedzy historycznej, ale też świadomość wagi gromadzenia dokumentów dotyczących jego wieloletniej działalności zawodowej. Dzięki temu do dziś przetrwało ponad 6 mb. akt w kilkunastu archiwach i instytucjach pamięci w Polsce oraz niemal drugie tyle poza jej granicami. Są one przechowywane w polskich ośrodkach emigracyjnych we Francji, Szwajcarii, USA, Wielkiej Brytanii i we Włoszech oraz w archiwach ukraińskich.

Podstawowa i najobszerniejsza część spuścizny po Paderewskim ukształtowała się w jego szwajcarskiej siedzibie, willi Riond Bosson na przedmieściu Morges. W sierpniu 1898 r. artysta kupił tę posiadłość od francuskiego właściciela hr. Le Marois. Od tej pory spędzał w niej czas pomiędzy kolejnymi światowymi tournée. Prowadzeniem domu zajmowała się siostra artysty, Antonina Paderewska Wilkońska oraz jego druga żona — Helena, z którą związek małżeński zawarł 31 V 1899 r. Willa Riond Bosson stała się głównym miejscem narastania spuścizny dokumentacyjnej tworzonej przez Paderewskiego, jego rodzinę, współpracowników i bliskich znajomych. W jej skład wchodziły dokumenty wytworzone podczas sprawowania przez Paderewskiego funkcji premiera i ministra spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej (16 I – 9 XII 1919 r.) oraz delegata Polski na konferencję pokojową w Paryżu w 1919 r., materiały z kilkunastu pobytów w Stanach Zjednoczonych w latach 1915–1918 i 1921–1922. Dokumenty paryskie najpierw przekazano do Warszawy, a następnie — wraz z materiałami zebranymi w czasie rezydowania premiera w hotelu Bristol i w Zamku Królewskim

w Warszawie — przewieziono do Szwajcarii. Jedynie część dokumentacji paryskiej (w tym materiały kartograficzne z polskiego Biura Prac Kongresowych) przekazano do Biblioteki Polskiej w Paryżu, gdzie znajdują się do dziś¹. Paderewski przywoził do Szwajcarii korespondencję i inne materiały, które otrzymywał podczas licznych tournée po Stanach Zjednoczonych, Australii i Nowej Zelandii oraz Belgii, Francji, Holandii i Wielkiej Brytanii, a także z pobytu w Polsce w 1924 r. W Riond Bosson gromadzono również dokumenty związane z jego pracami w Radzie Narodowej z lat 1939–1940. Paderewski wziął udział jedynie w posiedzeniu inauguracyjnym tego gremium w Paryżu. W kolejnych zebraniach nie uczestniczył osobiście, pracował jednak w swej szwajcarskiej posiadłości, do której przesyłano mu projekty dokumentów, sprawozdania z obrad Rady oraz teksty przemówień.

Osobami, które wywarły znaczący wpływ na ukształtowanie się tego unikalnego archiwum byli dwaj sekretarze artysty, Sylwin Strakacz i Ignacy Kołłupajło² oraz Helena Lübke, przez wiele lat sekretarka Heleny Paderewskiej, a po jej śmierci w 1934 r. — bliska współpracowniczka Paderewskiego³. Pod jej opieką w Riond Bosson artysta pozostawił ogromne archiwum udając się do Stanów Zjednoczonych we wrześniu 1940 r. Szczególnie związany z osobą pianisty i jego rodziną był pierwszy z sekretarzy, Sylwin Strakacz, nieprzerwanie towarzysząc Paderewskiemu od 1918 r. do jego śmierci w 1941 r. Po wojnie był głównym wykonawcą testamentu Paderewskiego⁴, a także ostatniej woli siostry Paderewskiego, Antoniny. Ta podjęła decyzję o przekazaniu dokumentów i osobistych

¹ Podstawowa dokumentacja z prac Biura przechowywana jest w Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Biuro Prac Kongresowych przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych, sygn. 1–303. W serii nr 4 tego zespołu, obejmującej referaty i memoriały przygotowane dla delegacji polskiej na konferencje w Paryżu, znajduje się 259 j.a. Zawierają one opis sytuacji politycznej, stosunków demograficznych, gospodarczych i wyznaniowych na ziemiach polskich od rozbiorów do 1919 r.

² Sylwin Strakacz (1892–1973), dziennikarz, kompozytor i dyplomata. Ignacy Kołłupajło (1900–1984), dziennikarz pochodzący z rodziny łotewskiej, współpracownik Strakacza, a od 1929 r. także Paderewskiego, współorganizator wyjazdu pianisty do USA we wrześniu 1940 r.

³ Helena Lübke (1893–1986), urodzona w Darmstadt w Niemczech w rodzinie polsko-szwedzkiej, w czasie I wojny światowej przeniosła się do Warszawy, gdzie jako wolontariuszka pomagała bezdomnym. W latach 1919–1934 była sekretarką Heleny Paderewskiej, po jej śmierci pozostała z matką w Riond Bosson, zatrudniana nadal przez Paderewskiego. Pomagała zabezpieczyć spuściznę po nim po wyjeździe Paderewskiego do USA w 1940 r. W latach II wojny światowej wspierała polskich uchodźców, po wojnie wyjechała ze Szwajcarii do USA i do śmierci mieszkała u rodziny Strakaczów. M. Żebrowski, *Paderewski w Kalifornii*, Toruń 2018, s. 122.

⁴ Testament zdeponowany przez Paderewskiego w 1930 r. w Banku Morgana w Paryżu po jego śmierci uchodził za zaginiony. Kilka lat po śmierci Paderewskiego miejsce przechowywania dokumentu ujawnił Sylwin Strakacz podczas przesłuchania w amerykańskim sądzie. Otwarcie testamentu miało miejsce w Paryżu 1 IV 1949 r. M. Kledzik, *Spadek po Ignacym Janie Paderewskim* [w:] *Służyć będą aż do śmierci. Prezydent Ignacy Jan Paderewski*, oprac. M. Różycki, Warszawa 2018, s.124–125. Szerzej o okolicznościach powstania testamentu i jego zapisów, zob. M. Perkowska-Waszek, *Testament Ignacego Jana Paderewskiego — fakty i mity* — Ośrodek Dokumentacji Muzyki Polskiej XIX i XX w. im. I. J. Paderewskiego: <http://www.paderewski.muzykologia.uj.edu.pl/documents/37090005/87723632/O%20testamencie.pdf> <dostęp 2020-07-11>.

rzeczy zmarłego brata, zgromadzonych podczas jego ostatniego pobytu w Stanach Zjednoczonych w latach 1940–1941, do zbiorów Muzeum Polskiego w Chicago⁵. Żona Strakacza, Aniela z domu Karszo-Siedlecka, także zaprzyjaźniona z Paderewskimi i często przebywająca w Riond Bosson pozostawiła bardzo interesujące wspomnienia, opublikowane po II wojnie światowej⁶. Uzupełniają one informacje o artyście i jego najbliższym otoczeniu zawarte w dokumentach.

Drugim miejscem powstawania zbiorów po Paderewskim, do niedawna mało znanym nawet historykom, była Kalifornia. W latach 1914–1916 artysta kupił posiadłości w Paso Robles. W czasie pobytów w tym miasteczku Paderewski z żoną mieszkali w miejscowym hotelu i podróżowali po okolicy. Część materiałów tam zebranych wywieziono przed II wojną światową do Riond Bosson, z kolei ze Szwajcarii do USA wraz z Paderewskim trafiły materiały, które dały początek nowej kolekcji dotyczącej jego pobytów w Kalifornii i działalności w USA. Materiały te uzupełniono po II wojnie światowej, już po śmierci mistrza, przyjmując dary od osób prywatnych. Obecnie zbiory z Paso Robles przechowywane są w Polskim Centrum Muzyki (Polish Music Center) w Los Angeles. Obejmują zarówno dokumentację aktową (głównie programy koncertów oraz korespondencję Paderewskiego z różnymi osobami), jak też zbiór fotografii, nagrania i pamiątki osobiste artysty. Pochodzą z dwóch głównych źródeł. Część pierwsza, dotycząca głównie Paso Robles i pobytów w nim Paderewskich, została przekazana do Polish Music Center przez kolekcjonera i miłośnika twórczości pianisty — Harry’ego E. Blythe’a. Druga część kolekcji trafiła tam jako dar Annette Strakacz-Appleton, córki Sylwina Strakacza. W tej partii materiałów znajdują się fotografie wykonane w czasie pobytu Paderewskiego w Szwajcarii, korespondencja oraz wycinki prasowe.

Po śmierci Paderewskiego jego ogromny majątek, w tym archiwalia, zbiory muzealne i księgozbiór uległy rozproszeniu. Dyspozycje dotyczące głównej części spuścizny zebranej w Riond Bosson zostały zawarte w testamencie artysty, sporządzonym przez niego w Szwajcarii i zdeponowanym w paryskim banku Morgana w 1930 r. Do realizacji testamentu, który uchodził za zaginiony, przystąpiono dopiero w 1949 r., w osiem lat po śmierci Paderewskiego. Po zabezpieczeniu rodziny, przyjaciół i pracowników, artysta podzielił majątek pomiędzy kilka instytucji w Polsce. Spadkobiercami miały zostać: uniwersytety w Krakowie, Poznaniu i Lwowie, Gimnazjum im. Paderewskiego w Poznaniu oraz Konserwatorium Muzyczne w Warszawie. Zbiory sztuki i pamiątki muzealne donator przeznaczył dla Muzeum Narodowego w Warszawie. Pomimo starań sekretarza Strakacza testament nie mógł zostać do końca wykonany ze względu na sytuację polityczną po 1945 r. Władze komunistyczne w Polsce zainteresowały się wartościową spuścizną materialną i dokumentacyjną po artyście. W efekcie ich działań w 1951 r. skrzynie spakowane w Riond Bosson zdeponowano w siedzibie

---

⁵ Akt darowizny oraz przekazane pamiątki tworzą obecnie odrębną kolekcję w Archiwum Muzeum Polskiego w Ameryce (z siedzibą w Chicago). Jej opis, zob. *Informator o zasobie archiwalnym Muzeum Polskiego w Ameryce*, oprac. E. Targońska, Warszawa 2016, s. 311–313; *Guide to the Polish Museum of America Archives Collections*, ed. by E. Targońska, Warsaw-Chicago 2019, s. 299–301.

⁶ A. Strakacz, *Paderewski as I knew him. From the Diary of Aniela Strakacz*, New Brunswick 1949.

polskiego poselstwa w Bernie, a stamtąd wysyłano je do Polski. Specjalnie powołana Komisja działająca w Warszawie dokonała podziału między spadkobierców krajowych. Materiały archiwalne otrzymało w większości Archiwum Akt Nowych. Muzealia podzielono między kilka instytucji. Przy okazji dokonywano grabieży cennych eksponatów. Muzeum Narodowe, główny spadkobierca pamiątek muzealnych, otrzymało swój dar w 1952 r., jednak nie był to kompletny zapis testamentowy. Władze komunistyczne poddały zbiory dwukrotnej selekcji, na terenie Szwajcarii i w Warszawie, przed ich przekazaniem prawowitym spadkobiercom. W ten sposób zaginęła część cennych obiektów, co stwierdzono porównując zachowane spisy z inwentaryzacji z 1940 r. Szczegółowy opis wyposażenia willi z połowy lat 30. XX w. przekazał Charles Phillips w książce poświęconej Paderewskiemu⁷. Opierał się on na relacji Zygmunta Stojowskiego (1870–1946), muzyka i przyjaciela Paderewskiego. Po wywiezieniu zbiorów dokumentacyjnych oraz dzieł sztuki przeznaczonych dla instytucji polskich willa w Riond Bosson została kupiona przez szwajcarskiego przedsiębiorcę i handlarza samochodów, Georges'a Filipinettiego, który wystawił na aukcję mienie pozostałe po Paderewskim. Z uzyskanych ze sprzedaży funduszy zamierzał założyć Fundację Paderewskiego wspierającą młodych muzyków oraz ustanowić nagrodę dla wirtuozów upamiętniającą mistrza (Prix Georges Filiponetti). Aukcję zorganizowano w listopadzie 1954 r., wystawiając na niej kilkaset obiektów, w tym meble z XVIII i XIX w. Niektóre z eksponatów trafiły poprzez rynek antykwaryczny do polskich instytucji. Muzeum Narodowe pozyskało tą drogą marmurowy biust Paderewskiego wykonany przez Edwarda Onslowa Forda (1852–1901) oraz stół-konsolę. Do Konserwatorium Muzycznego w Warszawie trafiły z kolei manuskrypty. Los części obiektów pozostaje nieznany. Opustoszały budynek willi podupadł w latach pięćdziesiątych i w 1965 r. został rozebrany w związku z budową autostrady Genewa-Lozanna. Zachowało się jedynie kilka budynków gospodarczych na terenie parku otaczającego willę (stróżówka, garaż, dom ogrodnika, gołębnik).

Stan spuścizny dokumentacyjnej

Główna część spuścizny aktowej na terenie Polski przechowywana jest obecnie w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Została ona zgromadzona w zespole nr 100, pod nazwą Archiwum Ignacego Jana Paderewskiego i obejmuje 5275 jednostek archiwalnych (62 metry bieżące) z lat 1861–1941. Większość tego zbioru trafiła do Archiwum Akt Nowych w 1956 i 1962 r. Drobne części uzupełniające przekazywano w latach 1957–1961, 1965, 1968, 1980, 2000 i 2015. Po uporządkowaniu przez archiwistów całości spuścizny podzielono ją na osiem głównych części tematycznych. Pierwsza obejmuje materiały biograficzne i dokumenty osobiste oraz rodzinne artysty z lat 1861–1941, część druga — materiały dotyczące działalności muzycznej z lat 1879–1940, w częściach III–V znajdują się materiały związane z działalnością społeczną i polityczną Paderewskiego

---

⁷ Ch. Phillips, *Paderewski. The Story of a Modern Immortal*, New York 1934, s. 249–252. Streszczenie tego opisu zob. *Paderewski. Katalog wystawy, Muzeum Narodowe w Warszawie, 17 lutego — 20 maja 2018*, red. J. Bojarska-Cieślak, M. Pinker, J. Popkowska, Warszawa 2018, s. 46.

w okresie 1890–1941, część VI — dokumentację finansową z lat 1881–1940, część VII — korespondencję prywatną ułożoną alfabetycznie i chronologicznie według nazwisk osób i nazw instytucji (1876–1941), a w części VIII znajdują się różnorodne materiały (wydawnictwa, utwory muzyczne i literackie, broszury, fotografie) przekazane lub przesłane Paderewskiemu w latach 1817–1940. Ponadto w zasobie AAN znajduje się wiele innych materiałów uzupełniających do życia i działalności Paderewskiego. Większość z nich to dokumenty dotyczące jego działalności społeczno-politycznej, znajdujące się w zespołach archiwalnych: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ambasada Polska w Londynie, Komitet Narodowy Polski.

Uzupełnieniem materiałów zgromadzonych w Archiwum Akt Nowych są zbiory znajdujące się w Narodowym Archiwum Cyfrowym w Warszawie, gdzie przechowywana jest dokumentacja fotograficzna związana z działalnością artystyczną Paderewskiego⁸. Materiały dotyczące nauki Ignacego w warszawskim Instytucie Muzycznym w latach 1872–1878 są w zasobie Archiwum Państwowego w Warszawie⁹. Dokumenty dotyczące okresu młodości i pierwszych lat działalności artystycznej i społecznej Paderewskiego znajdują się w Archiwum Narodowym w Krakowie¹⁰. Materiały dokumentujące przyjazd Paderewskiego z Londynu do Gdańska 25 XII 1918 r. oraz jego późniejszą działalność polityczną na rzecz przyłączenia Gdańska do Polski przechowuje Archiwum Państwowe w Gdańsku¹¹. Związki Paderewskiego z Poznaniem, w tym jego wizyty w tym mieście w 1918 i 1924 r., można śledzić w oparciu o dokumenty przechowywane w Archiwum Państwowym w Poznaniu¹². Rozproszone materiały związane z życiem i działalnością Ignacego Paderewskiego są ponadto przechowywane w kilku innych instytucjach: w Muzeum Narodowym w Warszawie¹³, Archiwum

---

⁸ Są to głównie materiały z zespołu nr 1, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny — Archiwum Ilustracji. Obejmują one fotografie portretowe i sytuacyjne artysty, w tym z jego koncertów, spotkań, wizyt zagranicznych oraz udziału w filmie *Sonata księżycowa* nakreślonym w latach 1936–1937.

⁹ Zespół nr 224, Instytut Muzyczny w Warszawie 1859–1918, sygn. 58 i następne. Materiały te dotyczą pierwszych lat nauki Paderewskiego w Warszawie (1872–1878) oraz pierwszych występów publicznych na koncertach.

¹⁰ Materiały związane z udziałem Paderewskiego w uroczystościach odsłonięcia pomnika grunwaldzkiego w 1910 r. znajdują się w zespole 576, Obchody i uroczystości krakowskie — zbiór szczytków zespołów akt komitetów obchodów 1808–1984. Dokumentacja fotograficzna oraz dotycząca koncertów Paderewskiego zachowała się w zespołach: Zbiór fotograficzny, Zbiór teatraliów XIX — I poł. XX w., Zbiór ikonograficzny Jana Augustyna 1794–1934.

¹¹ Są w zespole nr 259, Komisarz Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Gdańsku 1919–1939.

¹² Materiały dotyczące wizyty Paderewskiego w Poznaniu w 1924 r. zachowały się w zespole 474, Akta miasta Poznania, sygn. 2172. Ponadto fotografie, pocztówki i dokumenty związane z jego przyjazdem w 1918 r. i wybuchem powstania wielkopolskiego są w zespołach nr 4807, Stanisław Nawrocki — spuścizna (prof. dr hab., historyk, archiwista, wicedyrektor Archiwum Państwowego w Poznaniu) i nr 4046, Zbiór widokówek.

¹³ Są to muzealia pozyskane na mocy zapisów testamentowych Paderewskiego, obejmujące ponad 600 obiektów, w tym unikalny w skali światowej zbiór chińskich emalii. Do muzeum trafiły też obrazy, medale, dyplomy, adresy holdownicze i zbiór fotografii, w tym z podróży do Australii w 1904 r. Zob. Paderewski. *Katalog wystawy, Muzeum Narodowe w Warszawie, 17 lutego — 20 maja 2018*, red. J. Bojarska-Cieślak, M. Pinker, J. Popkowska, Warszawa 2018. Zob. A. Feliks, *Historia ukryta w przedmiotach: pamiątki po Ignacym Janie*

Polskiego Radia¹⁴, Bibliotece Narodowej w Warszawie¹⁵, Archiwum Zamku Królewskiego w Warszawie¹⁶, Narodowym Instytucie Fryderyka Chopina w Warszawie¹⁷, Filharmonii Narodowej¹⁸, Teatrze Wielkim w Warszawie¹⁹, Ośrodku Dokumentacji Muzyki Polskiej XIX i XX wieku im. I. J. Paderewskiego w Krakowie²⁰ oraz w Centrum im. Paderewskiego w Kańskiej Dolnej pod Tarnowem²¹.

Wiele cennych materiałów pozostaje nadal w ośrodkach zagranicznych, głównie w Stanach Zjednoczonych (Muzeum Polskim w Ameryce z siedzibą w Chicago²²,

Paderewskim w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie, „Niepodległość i Pamięć”, t. 24/1 (57), 2017, s. 197–216.

¹⁴ Instytucja ta przechowuje sześć oryginalnych nagrań z przemówieniami Paderewskiego (w tym wystąpieniem na inauguracji posiedzenia emigracyjnej Rady Narodowej w Paryżu w 1940 r.) i występem na koncercie w Lozannie 26 IX 1938 r. Ponadto archiwum radiowe ma ponad 550 nagrań utworów Paderewskiego w wykonaniu artystów polskich i zagranicznych, głównie z lat 70. i 80. XX w.

¹⁵ Fotografie artysty, wycinki prasowe, afisze i plakaty z jego koncertów oraz publikacje poświęcone Paderewskiemu, zob. Polona: <https://polona.pl/collections/users/61234/paderewski-kb,NDk3MzU5MzYzMzE2MDI1MDA0NQ/?sort=score%20desc> <dostęp: 2020-09-01>.]

¹⁶ Zbiór Ignacego J. Paderewskiego (1917–1942) obejmuje fragment archiwum dyplomatycznego, w którym przeważają materiały z ostatniego okresu życia mistrza spędzonego w USA (m.in. przemówienia z lat 1920–1940 wygłaszane w Stanach Zjednoczonych, Szwajcarii i w Polsce) oraz korespondencja polityczna z lat 1939–1941 z przedstawicielami rządu emigracyjnego w Londynie (z gen. Władysławem Sikorskim, prezydentem Władysławem Raczkiewiczem i Stanisławem Mikołajczykiem) oraz Polonią amerykańską. Są tam też listy prezydentów Thomasa W. Wilsona z 1917 r. i Franklina D. Roosevelta z 1940 i 1941 r.

¹⁷ Materiały dotyczące koncertów artysty i jego twórczości, korespondencja, przemówienia i fotografie. Instytut (we współpracy z krakowskim Ośrodkiem Dokumentacji Muzyki Polskiej XIX i XX wieku im. I. J. Paderewskiego) jest też wydawcą dwóch ważnych publikacji źródłowych: *Ignacy Jan Paderewski. Listy do Ojca i Heleny Górskiej (1872–1924)*, oprac. M. Perkowski-Waszek, red. M. Sułek, J. Szombara, Warszawa 2018; *Wirtuoz słowa. Wybór przemówień i odezów Ignacego Jana Paderewskiego (1910–1941)*, red. J. Szombara, Warszawa 2020.

¹⁸ Są to głównie materiały i pamiątki związane z działalnością artystyczną fundatora Filharmonii, Ignacego Jana Paderewskiego. Gmach przy ul. Jasnej 5 w Warszawie ufundowany został ze środków artysty w 1901 r. Paderewski wziął też udział w koncercie inauguracyjnym działalności tej instytucji.

¹⁹ Najważniejsze zbiory dotyczące Paderewskiego pokazano na wystawie i opisano w jej katalogu: *Paderewski. Anatomia geniuszu*, oprac. M. Fedisz, Warszawa 2018.

²⁰ Ośrodek przechowuje autografy Paderewskiego i odpisy jego utworów, pierwodruki kompozycji, rękopisy muzyczne ofiarowane artyście oraz zbiór fotografii z życia i działalności pianisty. Opis zbiorów, zob. <http://www.paderewski.muzykologia.uj.edu.pl/zbiory> <dostęp: 2020-09-01>.

²¹ Centrum działa w jedynej zachowanej do dziś posiadłości Paderewskiego, który był jej właścicielem w latach 1897–1903. Poza zachowanym dworem i otaczającym go parkiem w Kańskiej są też pamiątki po artyście: fortepian Petrof, księgozbiór, kufrы podróżne, meble tworzące ekspozycję stałą. Spuściznę dokumentacyjną tworzy korespondencja Ignacego i Heleny Paderewskich, okolicznościowe karty pocztowe, wycinki z prasy na temat kariery artystycznej Paderewskiego.

²² Oficjalne przekazanie kolekcji pamiątek, w tym wyposażenia pokoju hotelowego z Hotelu Buckingham w Nowym Jorku, w którym zmarł artysta, miało miejsce na podstawie protokołu odbiorczego, podpisanego 10 X 1941 r. przez Mieczysława Haimana, kustosa Archiwum i Muzeum. Jako darczyńców wymieniono: nieżyjącą już wówczas Antoninę Paderewską-Wilkońską (siostrę Ignacego), Sylwina Strakacza i Ignacego Kollupaję. Dar obejmował wyposażenie saloniku i sypialni hotelowej, podręczne książki i czasopisma, które czytał artysta przed śmiercią, autografy znanych osób, druki muzyczne oraz wpisy z pogrzebu

Polskim Centrum Muzyki w Los Angeles²³, Instytucie Józefa Piłsudskiego w Ameryce z siedzibą w Nowym Jorku²⁴, Polskim Instytucie Naukowym w Ameryce z siedzibą w Nowym Jorku²⁵, Stowarzyszeniu Weteranów Armii Polskiej w Ameryce z siedzibą w Nowym Jorku²⁶ oraz w Instytucie Hoovera w Stanford w Kalifornii²⁷), Szwajcarii (Fundacji Archivum Helveto-Polonicum we Fryburgu²⁸, Polskiej Misji Katolickiej w Szwajcarii — w Marly pod Fryburgiem²⁹, Muzeum Paderewskiego

---

artysty w Nowym Jorku i w Waszyngtonie. Kolekcję Paderewskiego w latach powojennych uzupełniano kolejnymi дарami. Skatalogowano ją w 2009 r.

- ²³ Kolekcja obejmuje pamiątki osobiste po artyście (walizka podróżna, aparat fotograficzny, sygnet, zegarek otrzymany od ojca, karty do gry w brydża), bogatą korespondencję dotyczącą życia artystycznego, spraw społeczno-politycznych oraz prywatnych, programy koncertów muzycznych, zbiory wycinków prasowych i fotografie, a także materiały wytworzone przez żonę Helenę Paderewską, rodzinę Strakaczów oraz Helenę Lübke. W oparciu o te źródła Marek Żebrowski, dyrektor Polskiego Centrum Muzyki zajmującego się propagowaniem dokonań artystycznych oraz działalności politycznej Paderewskiego, napisał książkę *Paderewski w Kalifornii*, Toruń 2018.
- ²⁴ Kolekcja Paderewskiego obejmuje 8 j.a. z lat 1902–1995. Składa się na nią korespondencja z lat 1919–1941, kopia testamentu, materiały dotyczące przeniesienia serca mistrza do Amerykańskiej Częstochowy (Doylestown) w 1986 r. oraz sprowadzenia szczątków do Polski w 1992 r. Ponadto broszury, druki i programy koncertów, zbiór artykułów prasowych poświęconych działalności Paderewskiego. Cennym uzupełnieniem są listy Józefa Piłsudskiego do Paderewskiego zachowane w zespole nr 1 (Archiwum Józefa Piłsudskiego), kolekcja wycinków prasowych (nr 26 w zbiorach Instytutu), kolekcja fotografii (nr 151) dotycząca życia i działalności wybitnych postaci II Rzeczypospolitej, w tym Paderewskiego oraz zespół akt pod nazwą: Archiwum Heleny Lübke, sekretarki Paderewskiego, obejmujący materiały związane z nią i jej działalnością (1934–1946). *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce*, oprac. P. Pietrzyk, Warszawa 2011, s. 77, 126, 144, 201, 203–204, 221, 240.
- ²⁵ Podstawowe dane zawiera kolekcja przekazana w 1980 r. pod nazwą: Akta Marguerite Merinton (Merinton Marguerite Papers), zawierająca materiały biograficzne Paderewskiego, wycinki prasowe oraz maszynopisy wspomnień i wywiadów o Paderewskim przeprowadzonych z wieloma osobami w USA. Jej opis, zob. *Polski Instytut Naukowy w Ameryce. Przewodnik po zbiorach archiwalnych*, oprac. S. Flis, Warszawa 2004, s. 209–212.
- ²⁶ Instytucja ta gromadzi zbiory fotograficzne związane z działalnością Paderewskiego na rzecz sprawy polskiej w latach I wojny światowej oraz zbiór fotografii dotyczący uroczystości pogrzebowych Paderewskiego.
- ²⁷ Materiały te tworzą w Instytucie podstawową kolekcję (nr 75017) pod nazwą: Paderewski (Ignace J.) Papers, obejmującą dokumentację z lat 1687–1983. Przekazały je w darze dla Instytutu Helena Lübke w 1975 r., a w roku następnym Anna Appleton, córka Strakacza. Wybrane dokumenty są dostępne online. Szczegółowy inwentarz kolekcji opracowała Linda Bernard, *Ignacy Jan Paderewski. A register of his papers in the Hoover Institution Archives*, Stanford 1995 (<http://pdf.oac.cdlib.org/pdf/hoover/paderew.pdf>).
- ²⁸ Kolekcja Paderewskiego obejmuje korespondencję, dyplomy nadawane artyście, w tym honorowego obywatelstwa w Vevey w 1925 r., liczne fotografie pianisty i jego rodziny (syna Alfreda, żony Heleny i siostry Antoniny Wilkońskiej) z willi Riond Bosson, z pobytów Paderewskiego w USA, z okresu pełnienia funkcji premiera w Polsce, programy koncertów, karty pocztowe, druki okolicznościowe upamiętniające postać artysty, blankiety telegramów. Zbiory dokumentacyjne uzupełniają nagrania — płyty gramofonowe i rolki do pianina mechanicznego z nagraniami koncertów Paderewskiego, zapisy filmowe z koncertów z lat 30. XX w. oraz eksponaty muzealne (naczynia z Riond Bosson, portrety z dedykacjami Paderewskiego, medale, numizmaty) i księgozbiór.
- ²⁹ Główna kolekcja to Archiwum Rodziny Bronarskich, zawierająca materiały po światowej sławy szopenologu Ludwiku Bronarskim oraz Alfonsie Bronarskim, profesorze Uniwersytetu Fryburskiego. Wśród dokumentów tworzących to archiwum rodzinne są materiały

w Morges³⁰ i w Muzeum Polskim w Rapperswilu³¹), Francji (Bibliotece Polskiej w Paryżu³²), Wielkiej Brytanii (Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie³³) oraz na Ukrainie (Archiwum Państwowym Obwodu Żytomierskiego w Żytomierzu³⁴).

Początki działalności politycznej

Najobszerniejsza część spuścizny dokumentacyjnej, zarówno w zbiorach instytucji krajowych, jak i zagranicznych, dotyczy aktywności politycznej Paderewskiego. W oparciu o nią można badać rolę artysty w pierwszych latach odbudowy niepodległego państwa polskiego. Pierwsze działania i wystąpienia publiczne Paderewskiego na rzecz niepodległości Polski miały miejsce już w latach 90. XIX w. Jego rozwijająca się kariera pianistyczna oraz liczne wyjazdy do krajów europejskich, Australii i obu Ameryk sprzyjały nawiązywaniu kontaktów, w tym także z politykami. Za wydarzenie stanowiące początek jego kariery politycznej biografowie zgodnie uznają udział w uroczystościach odsłonięcia pomnika grunwaldzkiego w Krakowie z okazji 500. rocznicy bitwy pod Grunwaldem, odbytych

---

dotyczące wspólnej pracy Ignacego Paderewskiego, Ludwika Bronarskiego i Józefa Turczyńskiego nad przygotowaniem edycji dzieł wszystkich Chopina, korespondencja obu Bronarskich z Paderewskim oraz teksty odczytów i artykułów autorstwa różnych osób poświęconych Paderewskiemu.

³⁰ Instytucja przechowuje przedmioty należące do Paderewskiego, a także związane z nim dokumenty archiwalne; zob. A. Scherrer, 1919. *Paderewski president. Une vie d'engagement patriotique en faveur de la Pologne entre Morges et les Etats-Unis*, Lausanne 2019.

³¹ W jego siedzibie znalazła się część spuścizny Heleny Lübke, sekretarki Heleny Paderewskiej. Obejmuje ona materiały biograficzne Lübke, jej korespondencję z instytucjami (w tym Polskim Komitetem Pomocy Ofiarom Wojny w Bernie) i osobami prywatnymi, korespondencję Ignacego Paderewskiego i listy do niego przychodzące, materiały dotyczące artysty, w tym kopię opublikowanej w 1949 r. książki poświęconej Paderewskiemu, autorstwa Anieli Strakacz.

³² Jest to zbiór map służący za podstawę prac Paderewskiego i polskiej delegacji na kongresie pokojowym w Paryżu w 1919 r. Kolekcja obejmująca 36 j.a. zawiera historyczne mapy I Rzeczypospolitej z okresu rozbiorów z oznaczeniem podziału ziem polskich między mocarstwa rozbiorowe, mapy Śląska Cieszyńskiego i Górnego Śląska z oznaczeniem ich granic, rozsiadaniem ludności polskiej na spornych terytoriach, plany Gdańska, mapy etnograficzne ziem wschodnich (Polska, Litwa, Białoruś), mapy narodowościowe ziem zaboru pruskiego, mapy z oznaczeniem projektowanych granic odrodzonego państwa polskiego.

³³ Z okresu II Rzeczypospolitej zachowały się dokumenty dotyczące Frontu Morges i kontaktów Paderewskiego z przedstawicielami opozycji, w tym z Władysławem Sikorskim. W zespole: Prezydium Rady Narodowej z okresu II wojny światowej przechowywana jest korespondencja Paderewskiego z Sikorskim z 1939 r., z prezydentem Władysławem Raczkiewiczem z lat 1939–1940, z prezydentem USA Franklinem Rooseveltem. W aktach Rady Narodowej, której przewodnictwem sprawował Paderewski, zachowały się protokoły z jej posiedzeń oraz teksty przemówień. Materiały aktowe uzupełnia film z otwarcia Rady Narodowej w Paryżu. Zachowały się też liczne fotografie, głównie z okresu 1939–1941, z sesji Rady Narodowej RP oraz wizyty gen. Sikorskiego u Paderewskiego w USA w Wielkanoc 1941 r.

³⁴ Przewodnik po zasobie Archiwum Państwowego Obwodu Żytomierskiego został wydany w 2009 r. i jest dostępny online: <http://www.archive.zt.gov.ua/left%20menu/vudav%20diyav/annot.pdf> <dostęp: 2020-09-02>. W zespole akt Gubernialnego Zgromadzenia Szlacheckich Deputatów (fond 146) zachowały się wpisy dotyczące dziadka i ojca Ignacego Paderewskiego, jego przyrodniej siostry Marii oraz przyrodnych braci Józefa i Stanisława.

15–17 lipca 1910 r. Zgromadziły one ponad 150 tysięcy osób przybyłych z ziem polskich wszystkich zaborów oraz liczną delegację Polonii amerykańskiej. Paderewski, jako pomysłodawca i fundator pomnika, wygłosił do zebranych płomienne przemówienie, które odbiło się szerokim echem w pozbawionym własnego państwa społeczeństwie. Gorące podziękowania za wystąpienie w Krakowie wysłał artyście Władysław Reymont³⁵. Przyszły noblista tuż przed wydarzeniami krakowskimi starał się o pożyczkę finansową u Paderewskiego na czas pisania trylogii historycznej „Rok 1794”, której pianista mu nie odmówił³⁶. Od wystąpienia w Krakowie zaczęto dostrzegać w Paderewskim przywódcę politycznego, w tym także lidera Polonii amerykańskiej. Swój talent do wystąpień publicznych potwierdził w październiku 1910 r., biorąc udział w odsłonięciu pomnika Fryderyka Chopina we Lwowie oraz obchodach chopinowskich zorganizowanych w 100. rocznicę urodzin pianisty. Mowa wygłoszona przez Paderewskiego z tej okazji w gmachu Filharmonii Lwowskiej wzbudziła ogromny entuzjazm zgromadzonych, a po opublikowaniu jej w rok później była rozpowszechniana na terenie wszystkich trzech zaborów³⁷.

Wybuch I wojny światowej zastał Paderewskich w szwajcarskiej willi. Ignacy bez wahania włączył się w inicjatywy mogące pomóc społeczeństwu polskiemu. Przedsięwzięciem dającym konkretne rezultaty było założenie w Szwajcarii Komitetu Generalnego Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce. Organizacja powołana w Lozannie znalazła od stycznia 1916 r. stałą siedzibę w szwajcarskim miasteczku Vevey. Na jej czele stanął pisarz i noblista Henryk Sienkiewicz, a Paderewski został wiceprezesem Komitetu. Aktywność pianisty, wsparta przez działania jego żony Heleny, doprowadziła do powołania ponad 170 komitetów lokalnych, rozsianych w Europie i Stanach Zjednoczonych. Przekonani o kluczowym znaczeniu USA dla wyniku wojny światowej Paderewscy wiosną 1915 r. wypłynęli do Nowego Jorku. Paderewski rozpoczął tam główny etap walki o nieodległość Polski, będąc orędownikiem tej idei wśród Polonii amerykańskiej oraz polityków i biznesmenów, których poparcie starał się uzyskać. Na terenie Stanów Zjednoczonych pozostał z żoną Heleną i współpracownikami ponad trzy lata, rozwijając wszechstronną działalność propagandową. Wykorzystywał w niej swoją charyzmatyczną osobowość oraz światową sławę pianisty. Każdy z ponad 300 koncertów zagranych w latach 1915–1917 poprzedzał płomiennymi przemówieniami, skierowanymi do ponad 4 mln Polaków, ale też amerykańskiej opinii publicznej. Równocześnie pozyskiwał dla sprawy polskiej elity polityczne, na czele z prezydentem Woodrow Wilsonem i jego współpracownikami, Robertem Lansingiem i płk. Edwardem Housem. W licznych przemówieniach Paderewski odwoływał się do polskiej historii, budził poczucie dumy przypominając najbardziej chwalebne karty z przeszłości, zachęcał do budowania zgody narodowej, niezależnie od poglądów politycznych liderów poszczególnych stronnictw.

---

³⁵ AAN, Archiwum Ignacego Jana Paderewskiego (dalej: AIJP), sygn. 609, s. 34–35. Treść listu opublikowana w: *Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego*, t. 1: 1890–1918, oprac. W. Stankiewicz, A. Piber, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 28.

³⁶ Oryginał listu Władysława Reymonta do Ignacego Paderewskiego z 12 VII 1910 r. zachował się w dziale rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie, sygn. 7599.

³⁷ I. Paderewski, *O Szopenie. Mowa wygłoszona na obchodzie szopenowskim w Filharmonii dnia 23 października 1910 r.*, Lwów 1911.

Jednym z ważniejszych wystąpień skierowanych do Polonii amerykańskiej była odezwa z 22 V 1915 r., w której artysta apelował o pomoc dla dotkniętego wojną kraju³⁸. Istotne znaczenie dla pozyskiwania amerykańskiej opinii publicznej miały wystąpienia Paderewskiego w języku angielskim, który doskonale opanował we wcześniejszych latach podczas wielu zagranicznych tournée, w tym po Ameryce Północnej. Były one w istocie skróconymi wykładami polskiej historii. Wiele z nich, zachowanych w oryginale, pisanych przez artystę odręcznie na firmowych notesach z hoteli amerykańskich, przechowywanych jest w jego spuściźnie w zasobie AAN. Paderewski urodzony (w 1860 r.) w czasach niewoli narodowej często odwoływał się do okresu I Rzeczypospolitej. W wystąpieniach przypominał zasługi wybitnych postaci oraz podkreślał dokonania państwa polskiego i narodu, jego wkład w europejską oraz światową kulturę i naukę. Taki charakter miało przemówienie wygłoszone 5 II 1916 r. w Chicago przed koncertem na rzecz Polski, zatytułowane „Poland. Past and Present” (Polska. Przeszłość i współczesność)³⁹. Podobne treści zawarł w wystąpieniu na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku w maju 1917 r. Nosiło ono tytuł: „Remarks on Poland” (Uwagi o Polsce). Paderewski podkreślał pokojowe współistnienie państwa polskiego z sąsiadami, polską tolerancję, gościnność, wkład w obronę chrześcijańskich wartości w Europie (na przykładzie wiktorii wiedeńskiej Sobieskiego), przywiązanie narodu polskiego do wolności. Odwoływał się do podtrzymywanej przez stulecia tradycji walki za wolność własną (w trakcie powstań narodowych) i innych narodów⁴⁰. Wszystkie wystąpienia kończyły się apelem wzywającym do zjednoczenia się Polaków na emigracji niezależnie od reprezentowanych poglądów politycznych oraz włączenia się w różne formy działań na rzecz odbudowy niepodległego państwa. Paderewski podkreślał przy tym, że odrodzona Polska powinna objąć ziemie wszystkich trzech zaborów wraz z Gdańskiem, który traktował jako polskie „okno na świat”.

Żona Ignacego — Helena pomogła artyście rozszerzyć na kontynent północno-amerykański działalność Komitetu Pomocy Ofiarom Wojny. Do końca 1916 r. zebrano łącznie ponad 4 mln dolarów, które przekazano instytucjom samopomocowym w Galicji oraz w zaborze rosyjskim. W 1917 r. Paderewski doprowadził do powołania na emigracji polskich sił zbrojnych, w postaci formowanej na terenie Francji Armii Polskiej, od koloru mundurów określanej później Błękitną Armią. Jego zasługą było umiędzynarodowienie sprawy polskiej. Bliskie kontakty z prezydentem Wilsonem i jego zapleczem politycznym doprowadziły do umieszczenia postulatu o odbudowie państwa polskiego w programie pokojowym dla Europy, sformułowanym w orędziu Wilsona z 22 I 1917 r. i powtórzonym w 1918 r.⁴¹

³⁸ AAN, AIJP, sygn. 591, s. 21–23. Tekst odezwy wydano w: *Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego*, t. 1, s. 68–70.

³⁹ *Archiwum polityczne Ignacego Jana Paderewskiego*, t. 6: 1915–1941, wyd. A. G. Dąbrowski, M. M. Drozdowski, M. Perkowska-Waszek, X. Pilch, Warszawa 2007, t. 6, s. 16–21.

⁴⁰ Tamże, s. 26–31.

⁴¹ Tekst memoriału Paderewskiego z 17 I 1917 r., przygotowany dla prezydenta Wilsona, zachował się w AAN i w 2014 r. został wpisany na listę światowego dziedzictwa dokumentacyjnego programu UNESCO „Pamięć Świata”. W 2015 r. do AAN trafiła dodatkowo, uzupełniająca ten dokument, tzw. nota Wilsona, przekazana do Polski przez nowojorskiego mecenasa Przemysława Jana Blocha. AAN, AIJP, sygn. 592, s. 1–19, 39–49; sygn. 5275, s. 1–2.

Na stanowisku premiera i delegata na konferencję pokojową w Paryżu

Po ponad trzech latach działalności w USA jesienią 1918 r. Paderewski podjął decyzję o powrocie do kraju. Nastąpiło to pod wpływem sugestii zachodnich aliantów, którzy nie mieli zaufania do naczelnika państwa Józefa Piłsudskiego oraz premiera rządu Jędrzeja Moraczewskiego, reprezentanta partii socjalistycznej. Sytuacja ta powodowała trudności w uznaniu państwa polskiego na arenie międzynarodowej, w tym pozyskaniu pomocy dla odradzającej się Polski znajdującej się w tragicznej sytuacji gospodarczej. Trasa powrotna Paderewskiego miała wymiar głęboko symboliczny i została świadomie wybrana przez artystę. Wiodła z Wielkiej Brytanii do Gdańska, miasta uważanego przez Paderewskiego za kluczowe dla interesów polskich. Artysta przybył tam 25 grudnia, po czym udał się w kierunku Poznania. Przyjazd pianisty do stolicy Wielkopolski wywołał entuzjazm polskiej ludności, który przerodził się w zbrojne powstanie, zakończone sukcesem polskich oddziałów. Oznaczało to przyłączenie Wielkopolski do odradzającego się państwa, bez oczekiwania na decyzje mocarstw zachodnich. Akt ten stanowił poważny argument przetargowy podczas obrad konferencji pokojowej w Paryżu, której uczestnicy uznali integralność przyłączonego terytorium z państwem polskim. Podobny entuzjazm ludności wywołało pojawienie się Paderewskiego w Warszawie, do której przybył 2 I 1919 r. Kilkundniowy pobyt i negocjacje z Józefem Piłsudskim doprowadziły do utworzenia nowego rządu na czele z Paderewskim jako premierem. Był to kompromis pomiędzy zwalczającymi się stronnictwami politycznymi z lewicy, centrum i prawicy. W ten sposób doprowadzono do scalenia dwóch ośrodków władzy — działającego w Paryżu Komitetu Narodowego Polskiego na czele z Romanem Dmowskim oraz ośrodka władzy w Warszawie, kierowanego przez Józefa Piłsudskiego. Spektakularna kariera polityczna Paderewskiego znalazła odzwierciedlenie w komentarzu irlandzkiego pisarza i filozofa Bernarda Shawa: „Obecnie jest całkiem możliwe, by premier został pianistą, ale rzadko do tej pory, a faktycznie nigdy jeszcze nie słyszałem, by pianista został premierem”⁴².

Akt zgody narodowej był szeroko popierany przez wszystkie siły polityczne i społeczeństwo, o czym pisał Eugeniusz Romer: „Wiara w Paderewskiego jako tej potęgi z nieba dla zjednoczenia umysłów w Polsce zesłanej, jako niezawodnego łącznika Polski z ententą, której łaski i względy ku Polsce zwróci, wiara w ententy moc a moc prawa, była w Polsce wprost mistyczna”⁴³.

Jako premier rządu jedności narodowej oraz minister spraw zagranicznych Paderewski rozpoczął urzędowanie 16 I 1919 r. Jego siedzibą stał się Hotel Bristol w Warszawie, obiekt ufundowany przez pianistę z jego środków w 1901 r., goszczący Paderewskiego w czasie jego wcześniejszych pobytów w Warszawie. Przed nowym premierem stało wiele wyzwań zarówno w polityce wewnętrznej w podzielonym politycznie kraju, jak i międzynarodowej. Pierwsze sukcesy najszybciej pojawiły się w tym drugim obszarze. Paderewski, znany i ceniony wśród przywódców w Europie i Stanach Zjednoczonych, doprowadził do uznania

⁴² Ignacy Jan Paderewski. *Pamiętniki*, spisała M. Lawton, Warszawa 1984, s. 9 (List George'a Bernarda Shawa do Mary Lawton).

⁴³ E. Romer, *Pamiętnik paryski (1918–1919)*, oprac. A. Garlicki, R. Świętek, Wrocław-Warszawa-Kraków 1989, s. 120.

Polski za niepodległe państwo, sprzymierzone z mocarstwami zachodnimi. Jako pierwsze uczyniły to Stany Zjednoczone (30 I 1919 r.), po nich Francja (23 lutego), Wielka Brytania (25 lutego) i Włochy (27 lutego). Fakt ten otworzył drogę do nawiązania bliższych relacji ze światem zewnętrznym oraz pozyskania dla Polski ogromnej pomocy materialnej. Główną rolę odegrała Amerykańska Administracja Pomocy (American Relief Administration), organizacja powołana w lutym 1919 r. pod przewodnictwem Herberta Hoovera, późniejszego prezydenta USA. Świadczyła pomoc humanitarną, głównie żywnościową wielu krajom w zniszczonej wojną Europie. Około 20% jej środków skierowano do Polski. Dokumentacja tej spektakularnej akcji humanitarnej, w tym fotografie z wizyty Hoovera w Polsce, zachowała się w spuściźnie Paderewskiego przechowywanej w centralnych archiwach warszawskich⁴⁴.

Pomimo bliskich związków z Romanem Dmowskim Paderewski nie do końca utożsamiał się z jego poglądami politycznymi oraz wizją odrodzonego państwa polskiego. Artyście ukształtowanemu w wielokulturowej atmosferze dawnych kresów Rzeczypospolitej bliżej było do idei federacyjnego państwa budowanej przez Józefa Piłsudskiego i jego obóz polityczny. Paderewski różnił się z naczelnikiem państwa głównie co do metod dochodzenia do tego rozwiązania. Piłsudski stawiał na politykę faktów dokonanych i rozwiązania militarne. Paderewski uważał, że fundamentem polityki państwa polskiego wobec sąsiadów winno być pokojowe współistnienie. W kwestii sporów o kształt polskich granic artysta oczekiwał wsparcia, a nawet ostatecznych decyzji wielkich mocarstw. Takie stanowisko prezentował w przypadku konfliktu polsko-ukraińskiego o Galicję Wschodnią, czy też kwestii przynależności terytorialnej Górnego Śląska. Nie oznaczało to, że akceptował w pełni działania przywódców politycznych zachodniej Europy i USA w sprawach polskich. Dowodem tego były prowadzone przez niego boje dyplomatyczne na konferencjach i forach organizacji międzynarodowych, a przede wszystkim w czasie konferencji pokojowej w Paryżu obradującej do stycznia do czerwca 1919 r.⁴⁵ W działaniach prowadzonych przez Paderewskiego w Paryżu wspierali go wybitni polscy uczeni, w tym historycy (Szymon Askenazy, Oskar Halecki, Władysław Konopczyński) skierowani przez MSZ do pracy w polskiej delegacji. Mimo różnicy zdań w wielu kwestiach, zwłaszcza między Paderewskim a Askenazym, polscy przedstawiciele wykonali ogromną pracę na rzecz sprawy polskiej. Znaczącą rolę w udowodnianiu praw Polski do spornych terytoriów miała przygotowana przez specjalistów dokumentacja kartograficzna⁴⁶ oraz praca wybitnych geografów, z których największą rolę odegrał Eugeniusz Romer,

⁴⁴ Wizyta Herberta Hoovera w Warszawie odbyła się 15 VIII 1919 r. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-D-1553-1; 1-D-1553-2; 1-H-291-2.

⁴⁵ Materiały dotyczące przebiegu konferencji pokojowej w Paryżu, zob. AAN, Archiwum Ignacego Jana Paderewskiego, sygn. 835–859; wiele dodatkowych dokumentów przygotowanych na obrady konferencji zawierają ponadto teczki o sygnaturach: 779, 933, 953, 966–967. Sejmowe przemówienia Paderewskiego dotyczące konferencji pokojowej są teczkach o sygnaturach 799–800. O roli Paderewskiego na konferencji zob. M. MacMillan, *Paryż 1919. Sześć miesięcy, które zmieniły świat: Konferencja pokojowa w Paryżu w 1919 roku i próba zakończenia wojny*, Oświęcim 2018, s. 209–230.

⁴⁶ Zbiór map, na których pracowała delegacja polska, w tym egzemplarze z odręcznymi dopiskami Paderewskiego, zachował się w kolekcji kartograficznej w Bibliotece Polskiej w Paryżu.

naukowiec znany już wówczas i ceniony w kręgach międzynarodowych⁴⁷. Paderewski osobiście wykorzystywał mapy do obrazowego tłumaczenia zachodnim politykom skomplikowanych stosunków etnicznych, narodowościowych i innych kwestii związanych z sytuacją Polski i jej obywateli. Jednym z takich zabiegów dyplomatycznych było przygotowanie specjalnej mapy dla amerykańskiej opinii publicznej i jej przywódców, na której przedstawiono ogromnisz zniszczeń wojennych na ziemiach polskich zestawiając go z terytorium Pensylwanii w Stanach Zjednoczonych⁴⁸. O ogromnym wkładzie polskich uczonych i pomocy intelektualnej udzielonej polskim delegatom na konferencję — Paderewskiemu i Dmowskiemu — świadczy dokumentacja Biura Prac Kongresowych, obejmująca ponad 250 tomów opracowań historycznych, analiz ekonomicznych i opracowań kartograficznych⁴⁹. Wszystkie one miały służyć udowodnieniu praw Polski do terytoriów spornych, o które polscy delegaci toczyli dyplomatyczne zmagania w Paryżu. Taką funkcję odegrała głośna w Europie książka Szymona Askenazego *Gdańsk a Polska* (Warszawa 1919), którą wykorzystywano do uzasadnienia historycznych praw Polski do tego miasta.

28 VI 1919 r. premier Paderewski i Roman Dmowski, jako polscy delegaci na konferencję, podpisali w Sali Lustrzanej Pałacu Wersalskiego traktat pokojowy z Niemcami, kończący I wojnę światową. Rezultaty konferencji wywołały u części polityków polskich i społeczeństwa rozgoryczenie oraz krytykę działań premiera. Z protestami spotkał się zwłaszcza narzucony Polsce i kilku innym państwom tzw. mały traktat wersalski o ochronie mniejszości narodowych. Paderewski wrócił do Warszawy w lipcu 1919 r. i po burzliwej debacie sejmowej 31 lipca zdołał doprowadzić do ratyfikacji traktatu⁵⁰.

Przy zawieraniu historycznego aktu, jakim było podpisanie traktatu pokojowego w Paryżu, obecna była żona artysty, Helena Paderewska. Jako jedna z nielicznych kobiet uczestniczyła w ceremonii podpisania traktatu w Sali Lustrzanej Pałacu Wersalskiego. W swoich pamiętnikach tak utrwaliła ten wyjątkowy moment w historii: „[...] najbardziej poruszył mnie fakt, że tego dnia mój mąż

---

⁴⁷ M. Górny, *Karty na stół. Geografia i granice nowej Europy po I wojnie światowej*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 125, 2018, z. 2, s. 164. Zob. E. Romer, *Pamiętnik paryski (1918–1919)*, oprac. A. Garlicki, R. Świętek, Wrocław 1989; W. Konopczyński, *Dziennik 1918–1921*, cz. 1, oprac. P. Biliński, P. Plichta, Warszawa-Kraków 2016. Na temat składu delegacji polskiej, zob. AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. 92.

⁴⁸ Polish Music Center (dalej: PMC) w Los Angeles, Stojowski Collection, Mapa pt. Poland Eastern Theater of War.

⁴⁹ Organizacja powstała w listopadzie 1918 r., podlegała Ministerstwu Spraw Zagranicznych. Jej celem było świadczenie pomocy naukowej i przygotowanie materiałów na konferencję pokojową w Paryżu, w tym opracowywanie projektów realizacji uchwał kongresowych w sprawach ekonomicznych, narodowościowych, granicznych, traktatowych, rewindykacji dóbr kultury. Biuro w Warszawie miało oddziały w Paryżu, Krakowie i Poznaniu. Oddział paryski zlikwidowano z dniem 1 VII 1919 r. po zakończeniu obrad konferencji pokojowej, a warszawska centrala została włączona jako wydział do MSZ. Zob. AAN, Biuro Prac Kongresowych, seria nr 4, Referaty, memoriały przygotowane dla Delegacji Polskiej na Konferencję Pokojową 1919–1920, sygn. 45–303.

⁵⁰ Wystąpienie Paderewskiego jest dostępne w wydanych drukiem stenogramach sejmowych, zob. Sprawozdanie stenograficzne z 82. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 31 lipca 1919 r. <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/publication?id=7520&tab=3> <dostęp: 2020-08-06>.

miał być jednym z sygnatariuszy dokumentu, który miał uczynić jego kraj wolnym. Przekraczało to najbardziej szalone wyobrażenia, że on, który całe życie poświęcił sztuce muzyki, w ciągu krótkich pięciu lat, w rzeczywistości w ciągu zaledwie sześciu miesięcy, przeistoczył się w jednego z tych, którzy decydowali o losach narodów⁵¹.

Obszarem zaangażowania się premiera Paderewskiego była polityka wschodnia i usilne starania podjęte w celu rozwiązania bratobójczego konfliktu z Ukraincami. Wojna polsko-ukraińska wybuchła na początku listopada 1918 r., tuż przed powrotem Paderewskiego do kraju. Pierwsze informacje na ten temat dotarły do artysty w czasie pobytu w Poznaniu i zostały przekazane przez ormiańskiego arcybiskupa lwowskiego Józefa Teodorowicza⁵². Hierarcha — podobnie jak Paderewski — uważał to miasto za symbol polskości, a jego przynależność do Polski za historycznie uzasadnioną. Paderewski jako premier i minister spraw zagranicznych podejmował szereg wysiłków na arenie międzynarodowej, a zwłaszcza na konferencji pokojowej w Paryżu, aby doprowadzić do włączenia obszaru Galicji Wschodniej do odrodzonego państwa polskiego. Skomplikowany układ sił na kongresie pokojowym i gra interesów wielkich mocarstw zdecydowały o tym, że nie wszystkie jego zamierzenia udało się przeprowadzić. Polsce przyznano tymczasowy mandat nad Galicją Wschodnią, a ostateczne jej włączenie w granice państwa decyzją mocarstw nastąpiło dopiero w marcu 1923 r.

Paderewski jako premier wiele wysiłku poświęcił uporządkowaniu w odradzającym się państwie sytuacji mniejszości narodowościowych i wyznaniowych. Poza wspomnianą kwestią ukraińską wiele kontrowersji, także na arenie międzynarodowej, budziły stosunki polsko-żydowskie. Ich pozytywnemu ułożeniu nie sprzyjały ciągle incydenty wybuchające w różnych rejonach państwa. Niepodległa Rzeczpospolita odziedziczyła po okresie zaborów wiele problemów związanych ze statusem mniejszości żydowskiej. Krytyczne artykuły w prasie zachodniej na temat traktowania Żydów w odrodzonym państwie polskim mogły mieć niekorzystny wpływ na negocjacje pokojowe w Paryżu i szkodzić interesom polskim. Dla wyjaśnienia tej sytuacji premier Paderewski zwrócił się do Roberta Lansinga, amerykańskiego sekretarza stanu, o powołanie specjalnej komisji, która zajęłaby się zbadaniem sytuacji ludności żydowskiej w Polsce. Gremium to, od nazwiska przewodniczącego nazwane Komisją Morgenthaua, prowadziło prace w Polsce od 13 VII do 13 IX 1919 r. Na jej czele stał Henry Morgenthau (1856–1946), amerykański biznesmen i dyplomata, jeden z pionierów emancypacji Żydów w USA, od 1913 r. ambasador Stanów Zjednoczonych w Konstantynopolu, świadek rzezi Ormian dokonanej przez Turków w 1915 r. i autor jednej z pierwszych relacji na ten temat. Wyniki badań Komisji opublikowano 3 X 1919 r. W przygotowanych dwóch raportach opisano osiem antysemitycznych ekscesów (we Lwowie, Pińsku, Kielcach, Częstochowie, Lidzie, Wilnie, Pińsku i Kolbuszowej), w wyniku których zginęło od 200 do 300 Żydów. Komisja stwierdziła, że polskie władze cywilne oraz wojskowe nie przyczyniły się do tych

---

⁵¹ *Helena Paderewska. Wspomnienia 1910–1920*, oprac. M. Siekierski, Warszawa 2015, s. 206.

⁵² Listy lwowskiego arcybiskupa ormiańskiego Józefa Teodorowicza o pomoc dla oblężonego Lwowa z 31 XII 1918 r. i późniejsze, zob. AAN, Archiwum Ignacego Jana Paderewskiego, sygn. 748, s. 1–3.

wydarzeń, ale próbowały stłumić rozruchy. Źródeł wystąpień antyżydowskich Komisja upatrywała we współpracy Żydów z bolszewikami, a nie w antysemitycznym nastawieniu ludności polskiej⁵³.

Dymisja z funkcji premiera i działalność na emigracji

Pomimo sukcesów działającego niespełna rok rządu Paderewskiego, odniesionych zwłaszcza na arenie międzynarodowej, wewnętrzne konflikty polityczne doprowadziły do jego dymisji, przyjętej przez Piłsudskiego 9 XII 1919 r. Trafnego podsumowania zasług Paderewskiego w odbudowie niepodległego państwa i w okresie sprawowania funkcji premiera i ministra spraw zagranicznych dokonał Herbert Hoover, który w liście z 8 III 1921 r. pisał: „Wiem, że to za sprawą jego idealizmu, odwagi i autorytetu męża stanu, z rewolucyjnego chaosu i demoralizacji będącej następstwem stu pięćdziesięciu lat obcych rządów wyłoniła się suwerenność narodu polskiego. Ale pan Paderewski nie tylko zawiązał polską niepodległość [...]. Przeprowadził cały naród przez największy głód w historii Polski z natchnieniem, hartem ducha i determinacją, które nigdy nie zostaną zapomniane”⁵⁴.

Brak akceptacji dla polityki wschodniej Piłsudskiego oraz konflikty w łonie delegacji polskiej (m.in. spór z Askenazym odbierającym polecenia z Belwederu) skłoniły Paderewskiego do złożenia rezygnacji w dniu 7 V 1921 r. także z funkcji I delegata Rzeczypospolitej na Zgromadzenie Ligi Narodów oraz stałego przedstawiciela rządu polskiego przy Lidze. Funkcję tę Paderewski pełnił od 18 V 1920 r. Piłsudski odwołał go formalnie z tego stanowiska 23 V 1921 r. Minister spraw zagranicznych Konstanty Skirmunt w liście do Paderewskiego zawiadamiającym go o przyjęciu jego dymisji, doceniając trudną misję delegata, pisał:

Jednocześnie pozwalam sobie złożyć Panu najgłębsze dzięki za Jego świetną działalność na stanowisku powyższym, która w najwyższym stopniu przyczyniła się do utrwalenia i ugruntowania sprawy polskiej wobec Ligi Narodów – za jego niezmordowaną i tak bardzo w wynikach owocną pracę, owiana, jak zawsze, jedynie tylko poczuciem niewyczerpanej ofiarności obywatelskiej oraz dążeniem do dobra i pomyślności Ojczyzny⁵⁵.

Po rezygnacji z tych funkcji Paderewski wrócił do przerwanej na ponad pięć lat kariery artystycznej. Będąc na emigracji nadal interesował się polityką i sprawami Polski podejmując na jej rzecz szereg inicjatyw. Do kraju powrócił jedynie raz, by przyjąć w 1924 r. tytuł doktora *honoris causa* nadany mu przez Uniwersytet Poznański oraz w związku z uroczystościami organizowanymi ku

⁵³ Ł. Jastrząb, *Raporty o antysemitycznych wystąpieniach w Polsce po I wojnie światowej*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, z. 32, 2015, s. 199–250.

⁵⁴ Brudnopis telegramu od Herberta Hoovera do Franka L. Polka (w latach 1871–1943 podsekretarza stanu w administracji Wilsona), 8 III 1921 r., z okazji kolacji zorganizowanej w Nowym Jorku na cześć Paderewskiego. Dokument przechowywany w Archiwum Instytutu Hoovera; cyt. za: M. Żebrowski, *Paderewski w Ameryce* [w:] *Paderewski. Anatomia geniuszu. Katalog wystawy*, red. I. Witkowska, Warszawa 2018, s. 27.

⁵⁵ Pismo ministra spraw zagranicznych Konstantego Skirmunta do Ignacego Paderewskiego. AAN, AIJP, sygn. 867, s. 79.

czci prezydenta Woodrow Wilsona. Wizyta ta stała się znaczącym wydarzeniem politycznym. Były premier został gorąco powitany przez mieszkańców i władze miasta Poznania. Prezydent Cyryl Ratajski wydał na jego cześć uroczysty bankiet, w czasie którego Paderewski wygłosił przemówienie, szeroko komentowane później w prasie krajowej i polonijnej. Poza przypomnieniem wydarzeń z okresu powstania wielkopolskiego oraz zasług rządu amerykańskiego w udzielaniu pomocy Polsce znalazła się w nim krytyka polityki zagranicznej Piłsudskiego i rządu polskiego⁵⁶. Zamach majowy w Polsce w 1926 r. wywołał w nim kolejne rozczarowanie polityką władz krajowych.

W ostatnich latach przed wybuchem II wojny światowej Paderewski wspierał polityków opozycyjnych (w tym w ramach utworzonego w 1936 r. Frontu Morges), unikał jednak wyraźnego angażowania się po jednej ze stron konfliktu politycznego, mając wciąż nadzieję na kompromisowe rozwiązania. Do aktywnego życia politycznego powrócił raz jeszcze po wybuchu wojny w 1939 r., stając na czele powołanej na emigracji Rady Narodowej. Zmarł w Nowym Jorku w 1941 r. do końca zabiegając o pomoc dla okupowanej ojczyzny.

*

Krótki okres urzędowania Paderewskiego na stanowisku premiera (niespełna 9 miesięcy) przyniósł szereg znaczących zmian w sytuacji wewnętrznej w Polsce i na arenie międzynarodowej. Ważnym dokonaniem rządu Paderewskiego było przeprowadzenie demokratycznych wyborów do Sejmu Ustawodawczego w lutym 1919 r. Jego gabinet rozpoczął proces integracji odradzającego się państwa poprzez budowanie jednolitej administracji państwowej, samorządowej, skarbowej i szkolnej. Pozytywne i znaczące zmiany wprowadzono w dziedzinie oświaty oraz samorządu terytorialnego⁵⁷. W polityce międzynarodowej doszło do wzmocnienia pozycji Polski poprzez uznanie jej za niepodległe państwo, co w dużej mierze było osobistą zasługą Paderewskiego, znanego i cenionego w kręgach zachodnich polityków. W 1919 r. zakończono prace nad tworzeniem polskiej służby dyplomatycznej i konsularnej. Ogromnym sukcesem rządu było uruchomienie amerykańskiej pomocy żywnościowej dla tysięcy głodujących rodaków w wyczerpanym wojną kraju. Osobą wspierającą działania polityczne Paderewskiego była jego druga żona, Helena. Od ślubu Paderewskich w maju 1899 r. uczestniczyła we wszystkich *tournée* artysty, w czasie których oboje angażowali się w pozyskiwanie elit rządzących i opinii publicznej, głównie w krajach Europy i Ameryki Północnej, dla wspierania polskich starań o odbudowę niepodległego państwa. Zachowane źródła ukazują jej znaczącą rolę u boku sławnego męża, ale dokumentują też wiele inicjatyw podejmowanych przez nią samodzielnie. Rolę Paderewskiego trafnie podsumował Ksawery Pruszyński, pisząc po śmierci artysty: „Nie był nigdy ani politykiem, ani mężem stanu, a w chwili przełomowej historii działał więcej niż działali politycy, mężowie stanu, całe narody

⁵⁶ Archiwum Państwowe w Poznaniu, Akta Miasta Poznania, sygn. 2172. Tekst przemówienia, zob. AAN, AIJP, sygn. 812, s. 11–20. Jego treść opublikowano w *Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego*, t. 3, s. 91–97.

⁵⁷ M. M. Drozdowski, *O niepodległą i demokratyczną Rzeczpospolitą. Z dziejów aktywności artystycznej i obywatelskiej Ignacego Jana Paderewskiego*, Kraków-Warszawa 2018, s. 25–26.

i armie”⁵⁸. Opinię tę potwierdzają liczne źródła zachowane w ogromnej, choć rozproszonej spuściźnie dokumentacyjnej pozostałej po artyście. Wydane dotychczas monografie poświęcone tej wybitnej postaci nie wyczerpują wielu zagadnień związanych z jej wieloaspektową działalnością. W 2019 r. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej podjął uchwałę w sprawie uczczenia stulecia powstania gabinetu Ignacego Jana Paderewskiego. W jej treści przypomniano jego zasługi w działaniach dyplomatycznych na arenie międzynarodowej oraz dokonania w polityce wewnętrznej⁵⁹.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Akt Nowych:

Archiwum Ignacego Jana Paderewskiego, sygn. 591–592, 609, 748, 779, 799–800, 812, 835–859, 867, 933, 953, 966–967, 5275.

Biuro Prac Kongresowych przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych, seria 1, sygn. 1–303: seria 4, Referaty, memoriały przygotowane dla Delegacji Polskiej na Konferencję Pokojową 1919–1920, sygn. 45–303.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. 92.

Archiwum Państwowe w Poznaniu, Akta Miasta Poznania, sygn. 2172.

Archiwum Państwowe w Warszawie, Instytut Muzyczny w Warszawie 1859–1918, sygn. 58.

Archiwum Zamku Królewskiego w Warszawie, Zbiór Ignacego J. Paderewskiego (1917–1942).

Biblioteka Narodowa w Warszawie, Dział rękopisów, sygn. 7599.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny — Archiwum Ilustracji, sygn. 1-D-1553-1; 1-D-1553-2; 1-H-291-2.

Polish Music Center w Los Angeles, Stojowski Collection, Mapa pt. Poland Eastern Theater of War.

Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego, t. 1: 1890–1918, oprac. Witold Stankiewicz, Andrzej Piber, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973; t. 3, red. Halina Janowska, Wrocław 1973; *Archiwum polityczne Ignacego Jana Paderewskiego*, t. 6: 1915 — 1941, wyd. Adam Grzegorz Dąbrowski, Marian Marek Drozdowski, Małgorzata Perkowska-Waszek, Xymena Pilch, Warszawa 2007.

Ignacy Jan Paderewski. Listy do Ojca i Heleny Górskiej (1872–1924), oprac. Małgorzata Perkowska-Waszek, red. M. Sulek, J. Szombara, Warszawa 2018.

Konopczyński Władysław, *Dziennik 1918–1921*, cz. 1, oprac. Piotr Biliński, Paweł Plichta, Warszawa-Kraków 2016.

Monitor Polski nr 221 z 7 marca 2019 r.

Paderewska Helena, *Wspomnienia 1910–1920*, oprac. Maciej Siekierski, Warszawa 2015.

⁵⁸ K. Pruszyński, *Paderewski*, „Wiadomości Polskie”, R. 2, Nr 28 (70), Londyn, 13 lipca 1941 r.

⁵⁹ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie uczczenia 100-lecia powstania gabinetu Ignacego Jana Paderewskiego, „Monitor Polski” z 7 marca 2019 r., nr 221.

- Paderewski Ignacy Jan, *Pamiętniki*, spisała Mary Lawton, Warszawa 1984.
- Paderewski Ignacy, *O Szopenie. Mowa wygłoszona na obchodzie szopenowskim w Filharmonii dnia 23 października 1910 r.*, Lwów 1911.
- Pruszyński Ksawery, *Paderewski*, „Wiadomości Polskie”, R. 2, Nr 28 (70), Londyn, 13 lipca 1941 r.
- Romer Eugeniusz, *Pamiętnik paryski (1918–1919)*, oprac. Andrzej Garlicki, Ryszard Świątek, Wrocław-Warszawa-Kraków 1989.
- Sprawozdanie stenograficzne z 82. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 31 lipca 1919 r.
- Strakacz Aniela, *Paderewski as I knew him. From the Diary of Aniela Strakacz*, New Brunswick 1949.
- Wirtuoz słowa. Wybór przemówień i odezw Ignacego Jana Paderewskiego (1910–1941)*, red. Justyna Szombara, Warszawa 2020.

Opracowania

- Bernard Linda, *Register of the Ignace Jan Paderewski papers*, Stanford 1997 (Hoover Institution Archives: <http://pdf.oac.cdlib.org/pdf/hoover/paderew.pdf> <dostęp: 2020-07-11>).
- Drozdowski Marian M., *O niepodległą i demokratyczną Rzeczpospolitą. Z dziejów aktywności artystycznej i obywatelskiej Ignacego Jana Paderewskiego*, Kraków-Warszawa 2018.
- Feliks Anna, *Historia ukryta w przedmiotach: pamiątki po Ignacym Janie Paderewskim w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie*, „Niepodległość i Pamięć”, t. 24/1 (57), 2017, s. 197–216.
- Górny Maciej, *Karty na stół. Geografia i granice nowej Europy po I wojnie światowej*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 125, 2018, z. 2, s. 427–469.
- Guide to the Polish Museum of America Archives Collections*, ed. by Edyta Targońska, Warsaw-Chicago 2019.
- Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce*, oprac. Paweł Pietrzyk, Warszawa 2011.
- Informator o zasobie archiwalnym Muzeum Polskiego w Ameryce*, oprac. Edyta Targońska, Warszawa 2016.
- Jastrzab Łukasz, *Raporty o antysemickich wystąpieniach w Polsce po I wojnie światowej*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, z. 32, 2015, s. 199–250.
- Kledzik Maciej, *Spadek po Ignacym Janie Paderewskim [w:] Służyć będą aż do śmierci. Prezydent Ignacy Jan Paderewski*, oprac. Marek Różycki, Warszawa 2018, s. 123–126.
- MacMillan Margaret, *Paryż 1919. Sześć miesięcy, które zmieniły świat: Konferencja pokojowa w Paryżu w 1919 roku i próba zakończenia wojny*, Oświęcim 2018.
- Paderewski. Anatomia geniuszu*, oprac. Marcin Fedisz, Warszawa 2018.
- Paderewski. Katalog wystawy, Muzeum Narodowe w Warszawie, 17 lutego — 20 maja 2018*, red. Joanna Bojarska-Cieślik, Magdalena Pinker, Joanna Popkowska, Warszawa 2018.
- Perkowska-Waszek Małgorzata, *Testament Ignacego Jana Paderewskiego — fakty i mity* (Ośrodek Dokumentacji Muzyki Polskiej XIX i XX w. im. I. J. Paderewskiego: <http://www.paderewski.muzykologia.uj.edu.pl/documents/37090005/87723632/O%20testamencie.pdf> <dostęp: 2020-07-11>).

- Phillips Charles, *Paderewski. The Story of a Modern Immortal*, New York 1934.
Polski Instytut Naukowy w Ameryce. Przewodnik po zbiorach archiwalnych,
oprac. Stanisław Flis, Warszawa 2004.
- Scherrer Antonin, 1919. *Paderewski president. Une vie d'engagement patriotique en faveur de la Pologne entre Morges et les Etats-Unis*, Lausanne 2019.
- Żebrowski Marek, *Paderewski w Ameryce [w:] Paderewski. Anatomia geniuszu. Katalog wystawy*, red. Iwona Witkowska, Warszawa 2018, s. 19–31.
- Żebrowski Marek, *Paderewski w Kalifornii*, Toruń 2018.

- <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/publication?id=7520&tab=3> <dostęp: 2020-08-06>.
- <http://pdf.oac.cdlib.org/pdf/hoover/paderew.pdf> <dostęp 2020-07-11>.
- <http://www.archive.zt.gov.ua/left%20menu/vudav%20diyal/annot.pdf> <dostęp: 2020-09-02>.
- <http://www.paderewski.muzykologia.uj.edu.pl/documents/37090005/87723632/O%20testamencie.pdf> <dostęp 2020-07-11>.
- <http://www.paderewski.muzykologia.uj.edu.pl/zbiory> <dostęp: 2020-09-01>.
- <https://polona.pl/collections/users/61234/paderewski-kb,NDk3MzU5MzYzMzE2MDI1MDA0NQ/?sort=score%20desc> <dostęp: 2020-09-01>.

Anna Krochmal, The beginnings of independent Poland in light of Ignacy Jan Paderewski's documentary legacy

Summary

Ignacy Jan Paderewski (1860–1941), one of the architects of Polish independence and a world-renowned pianist, left behind an invaluable documentary legacy. It is scattered in over 20 archives and other remembrance institutions in Poland and other countries. It comprises biographical materials but above all, documents of almost 60 years of his artistic, political and diplomatic activity. When Paderewski became the head of the National Unity Government in the reborn Poland, he was already a world-famous artist. At the same time, he accepted the position of Minister of Foreign Affairs and Polish delegate to the peace conference in Paris. Over the course of less than a year (from 16 January to 9 December 1919) of activity, he played a key role in the struggle for Polish borders and building the organisational basis for the sovereign Polish state. Enjoying the trust of the leaders of Western powers, including US President Woodrow Wilson, he quickly achieved recognition of Poland as a sovereign state, allied with the Entente. At the Paris conference, supported by Roman Dmowski and historians (Szymon Askenazy, Oskar Halecki, Władysław Konopczyński) and geographers (e.g. Eugeniusz Romer), he fought diplomatic battles for the inclusion of Cieszyn Silesia, Upper Silesia, Eastern Galicia, and the lands of the Prussian partition including Gdańsk, into Poland. His resignation from the post of prime minister did not end his activity for Poland, which he continued as an émigré until his death in 1941.

Słowa kluczowe: Ignacy Jan Paderewski, konferencja pokojowa w Paryżu, traktat wersalski, Galicja Wschodnia, Śląsk Cieszyński, Górny Śląsk, Wolne Miasto Gdańsk

Keywords: Ignacy Jan Paderewski, peace conference in Paris, Treaty of Versailles, Eastern Galicia, Cieszyn Silesia, Upper Silesia, Free City of Gdańsk

